

УДК 316.77+004.9:21+316.7

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.4.11>

О. В. ДОБРОДУМ

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри журналістики та реклами,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна
Електронна адреса: dobrodum.olga@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>*

Е. І. МАРТИНЮК

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології та філософії культури,
Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна
Електронна адреса: eduardmartinuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5904-2721>*

О. Е. НИКИТЧЕНКО

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології та філософії культури,
Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна
Електронна адреса: olena.ed.nykytchenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9403-9795>*

КОМУНІКАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КУЛЬТУРИ І РЕЛІГІЇ У ВІРТУАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті проаналізовано тематику комунікаційних трансформацій культури та релігії у віртуальному середовищі, яка є надзвичайно важливою у нашому сьогоденні. У сучасному світі, що постійно еволюціонує під впливом технологій, комунікативні дослідження набувають особливого значення, і віртуалізація культури і релігії є одним із центральних аспектів цього процесу. Комунікативні підходи дозволяють дослідити ці питання з різних перспектив, зосереджуючись на розриві з традиційними формами мислення і створюючи нові інтерпретації та розуміння.

Акцентується на тому, що віртуалізація культури та релігії в сучасному комунікативному суспільстві є потужним інструментом трансформації, що впливає на нашу ідентичність, спільноти та загальний культурний ландшафт. Розвиток цифрових технологій і штучного інтелекту привносить нові форми культурного та релігійного вираження, сприяючи появі нових практик та ритуалів. Взаємодія традиційних культурних та релігійних практик з новітніми цифровими технологіями, зокрема штучним інтелектом, призводить до формування нових форм сприйняття і взаємодії. Постмодерні дослідження дозволяють розглянути цей процес з різних перспектив, підкреслюючи важливість багатогранності підходів до аналізу.

Прослідковується, що віртуалізація не просто адаптує традиційні форми до нових умов, але й переосмислює їх, додаючи нові значення та інтерпретації. Це комунікативне явище підкреслює важливість багатовимірного підходу до дослідження, де поєднуються технологічні, соціальні та культурні аспекти. Подальші дослідження в цій галузі можуть ще більше висвітлити складні взаємозв'язки між культурою, релігією та технологіями, допомагаючи зрозуміти, як ці зміни впливають на наше сприйняття світу. Комунікативні підходи дозволяють відкривати нові горизонти, пропонуючи багатозарові інтерпретації та нові теоретичні основи для аналізу.

Ключові слова: комунікаційні трансформації, культура та релігія, віртуальне середовище, особистість.

Постановка проблеми. Тематика комунікаційних трансформацій культури та релігії у віртуальному середовищі є надзвичайно важливою у нашому сьогоденні. Сучасна постнекласична наука знаменує собою певне повернення до принципів освіти у стародав-

ніх суспільствах, коли міфологічне розуміння передбачало, зокрема, інтегративне освоєння та осягнення світу у вигляді казок та легенд, билин і міфів, пісень та епосів тощо. Релігія та культура мають глибокий взаємозв'язок: релігія впливає на культуру, а культура впливає

на сприйняття релігійних цінностей. Наприклад, релігія формує моральні норми, які впливають на культурні практики та спосіб життя. Це важливе обговорення, особливо в сучасному світі, де релігійна різноманітність і культурний плюралізм стають все актуальнішими.

У суспільному комунікативному дискурсі є різні погляди на те, як саме взаємопов'язані культура і релігія, чи можливо вважати релігію частиною культури, починаючи від того, що культура і є релігія, аж до того, що релігія і є культурою з проміжними варіантами. Існують прихильники погляду, що культура і релігія несумісні, що це полярні величини, що культура виростає з релігії, і релігія навіть руйнує культуру. Прибічники однієї точки зору можуть стверджувати, що культура і релігія тотожні та ідентичні, іншої – що це нейтральні та незалежні сфери людської життєдіяльності. Культура і релігія є складовими частинами сучасного людського суспільства, і як би ми не описували їхні взаємини – як ворогів чи друзів, – заперечувати їхню присутність у соціальному житті неможливо, як не можна заперечувати також їхній взаємовплив, попри будь-яку їхню оцінку. Вивчаючи комунікативну культуру, ми не можемо не звертати увагу на релігію і навпаки, більше того, можна констатувати, що в історії людського суспільства навіть є традиція розглядати культуру та релігію як відносно автономні сфери буття, хоча ті зміни, що відбувалися в одній сфері буття, відбивалися також і в іншій.

Одним із актуальних для розгляду питань, безперечно, є соціокультурні аспекти вивчення штучного інтелекту (ШІ) та його комунікативна інкорпорованість у компендіум людських знань, а також комунікативні наслідки його виникнення та розвитку. Одна з центральних проблем ШІ у соціумі – проблема моделювання смислів у семіотичному їхньому розумінні, трансцендентально-феноменологічна теорія конструювання сенсів та узагальнення конвенціоналістсько-соціокультурного плану. При вивченні цієї тематики важливо враховувати положення трансценденталізму Еммануїла Канта та феноменологічного конституювання Едмунда Гуссерля в силу їхньої концептуальної схожості з конструюванням віртуальних об'єктів як форм дослідження креативних зді-

бностей людини. Філософія Еммануїла Канта також дозволяє зміцнити позиції філософії ШІ та зробити крок до нових фундаментальних досліджень механізмів мислення. Так, може набути нового звучання старе питання «Чи може машина мислити?» на основі історико-філософського дискурсу (від Сократа, Аристотеля, Платона, Демокрита, Юстина до Г. Галілея, А. Августина, П. Абеляра, С. Боеція, І. Канта тощо), де було розроблено концепцію «машинного мислення», включаючи до неї, зокрема, соціокультурність, що інтенсивно розвивається.

У сучасному світі, що постійно еволюціонує під впливом технологій, комунікативні дослідження набувають особливого значення, і віртуалізація культури і релігії є одним із центральних аспектів цього процесу. Завдяки розвитку штучного інтелекту та інших цифрових технологій, традиційні форми культурної і релігійної взаємодії зазнають значних змін, адаптуючись до нових реалій. У цьому контексті постає питання про те, як саме віртуалізація змінює культурні та релігійні практики, і як це впливає на суспільство в цілому. Комунікативні підходи дозволяють дослідити ці питання з різних перспектив, зосереджуючись на розриві з традиційними формами мислення і створюючи нові інтерпретації та розуміння.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Комунікативний феномен віртуальної реальності досліджували зарубіжні та вітчизняні дослідники: У. Брік, Ф. Брукс, Ф. Вебстер, Ж. Дельоз, С. Жижек, Дж. Ланьє, І. Сазерленд, Т. Стоуньєр, С. Хоружий, С. Заборовська, Н. Зуділіна, О. Каріна, С. Коноплицький, О. Сотникова, Є. Уханов, Ю. Шадських. Питаннями формування сучасної культури в умовах інформаційного суспільства займалися багато вчених та науковців, серед яких: О. Барда, П. Бергер, В. Волинець, Я. Зодервіст, О. Прудникова, Г. Сашук, С. Хантингтон, М. Шмиголь, Ю. Юшкевич тощо. Незважаючи на досить широкий спектр проведених досліджень впливу на культуру інформаційного суспільства такого феномену, як віртуальна реальність, це є частиною загальної проблеми, якій присвячується дана робота [Chornomordenko : 2022].

Слід акцентувати на біхевіористському відтінку існуючого розуміння ШІ: стверджуючи пре-

валуючу соціокультурну природу суб'єктності людини, ШІ сприймається переважно як суб'єкт знання [Dobrodum : 2021]. Машинний ШІ міг бути підсилувачем природного розуму, обробки інформації на перфокартах і перфострічках задовго до Чарльза Беббіджа і Германа Голлерита. Створення ШІ взагалі постає не стільки технічною, натурфілософською чи соціокультурною, але і суспільствознавчою проблемою, і оскільки справжній, максимально подібний до природнього, ШІ рано чи пізно буде створено, то основне завдання полягає у відповіді на питання про мету його створення, контрольованість та гармонійну інкорпорованість у людське суспільство [Добродум : 2021].

Подібні до перерахованих взаємовпливів ми констатуємо в епоху інформаційного суспільства: ми певний час вивчаємо конвергентні процеси в сучасному релігійному житті суспільства. Ми їх виділили та описали, серед них: акселерація, актуалізація есхатології, актуалізація соціальних концепцій, американізація, вельтизація, віртуалізація, глобалізація, діалогізація, екуменічний рух, егосинтонізація, екзотеризація, зростання інклюзивізму, конс'юмерізація, модернізм і постмодернізм, нові релігії, паксізація, приватизація, відтворення сучасного релігійного плюралізму, раціоналізація культурних дій, ревіталізація, секуляризація, синкретизація, сцієнтизація, уніфікація екстеріоризації, толерантність, фемінізація, фундаменталізація, харизматизація [Мартинюк : 2012].

Мета статті полягає в дослідженні комунікаційних трансформацій культури та релігії у віртуальному середовищі.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу даної статті склали загально-визнані принципи комунікативних штудій: світоглядного і методологічного плюралізму, неупередженості та гуманізму, компаративності та незаангажованості. У дослідженні були застосовані методи конкретно-історичного аналізу та міждисциплінарного синтезу, індукції і дедукції, соціологічні методи аналізу емпіричних даних, зокрема, контент-аналіз та метод включеного спостереження і теоретико-журналістська методологія як база проведення кількісних і якісних досліджень ЗМІ.

З конкретно-наукових методів було використано проблемно-хронологічний, системно-

структурний і критичний аналіз джерел, суспільно-феноменологічний аналіз та візуальну антропологію. У статті застосовані концептуально-дискурсивний та системно-хронологічний підходи до наукового осмислення явищ і подій суспільно-політичного життя.

Результати та дискусії. Подібного плану процеси відтворюються і в культурному житті, але зараз ми зупинимося на темі саме віртуалізації культури і релігії, адже, як вважав ще Семюель Хантінгтон у роботі «Зіткнення цивілізацій», релігія – це наріжний камінь культури. Всі форми взаємодії культури здійснюються і в релігійному житті, і, фіксуючи зміни в культурі взагалі, ми хочемо відзначити, що всі форми фіксації зміни культурного та релігійного життя здійснюються в соціальних мережах та блогосфері. Сучасна культура виражає себе в тому числі і в інформаційних технологіях: в онлайн переходить як культурне, так і релігійне життя. Культура – все те, що створено людиною, друга природа, тепер переходить в онлайн, а всі процеси, що відтворюються в оффлайн – діалог, віртуалізація, вельтизація, глобалізація тощо – спостерігаються і в онлайні. Можемо згадати також роботу Євгена Цимбаленка, де на основі опитування експертів і практикуючих журналістів виявляються і систематизуються основні позитивні та негативні наслідки конвергенції та дигіталізації у медіакомунікаціях [Цимбаленко : 2013].

Ми акцентуємо дослідницьку увагу на міждисциплінарній області дослідження, оскільки, незважаючи на історичні протистояння міжрелігійного та міжконфесійного характеру, всі релігійні організації послуговуються досягненнями культури – складається нова релігійна культура спілкування в самому Інтернеті, і різні сторони релігійної культури і обрядів знаходять своє вираження в Глобальній мережі. Ідентичні проблеми ми можемо спостерігати і у взаємовідносинах між релігіями, взаєминах культури і релігії в онлайні і оффлайні, їх можна запаралелити. Особливо це цікаво в контексті можливостей, які надає Інтернет – належати до однієї, декількох, багатьох чи до жодної релігії, оскільки Інтернет гіпотетично уможливорює відносини значно безпосередніші, ніж без нього.

Серед інших сегментів і областей соціального життя, віртуалізація відбувається в культурі і в релігії, значним чином їхні форми є ідентичними, але ж є і відмінності, те ж саме відбувається і в онлайні. З іншого боку, процес віртуалізації та автоматизації, комп'ютеризації та онлайнізації, дигіталізації та роботизації є єдиним та носить глобальний характер – у цьому випадку, можуть значно відрізнятись всі учасники глобального процесу – відмінності між ними багато в чому обумовлені самим процесом віртуалізації.

В даний час Інтернет постає перед споживачами в тому числі як інтегратор усіх сфер суспільного відтворення і з нашої точки зору, можна фіксувати різні форми конвергенції та взаємозв'язку культури і релігії в Інтернеті. Одна з культурологічних тематик вивчає зв'язок, інтеграцію, взаємозалежність, конвергенцію і дивергенцію мистецтва в Інтернеті – особливо це стосується таких видів мистецтва, як література та театр, живопис і кіно, архітектура та музика, спорт і цирк, індустрія видовищ та мистецтво перформансу на зразок флешмобу.

Нам слід з'ясувати, що здійснюється з релігійним мистецтвом у зв'язку з його віртуалізацією, коли освячуються ікони, обряди у Всесвітній мережі, і йдеться про те, що одним з полів взаємодії релігії і мистецтва є Інтернет. Головний тут висновок – кожна з цих областей має спільне і особливе в цій взаємодії: спільне – вони підпорядковуються вимогам мережі, що стосується програм, методів, форм взаємодії в Інтернеті – це чати, боти та інші форми взаємодії – канали в різних соціальних мережах. Симптоматичним і релевантним сучасній епосі є віртуалізація релігійного мистецтва.

Інтернет як система може надавати інформаційну підтримку мистецтву і релігії – в онлайні з ними здійснюється те ж, що в оффлайні, враховуючи існуючу доступність Інтернету: можна фіксувати величезну кількість взаємозв'язків онлайн з оффлайном та навести паралелі – деякі події онлайн не відбуваються в оффлайні та навпаки. Найбільш важливі тенденції і сучасні взаємовідносини виражаються в тому, що релігія висловлює свої ідеї в мистецтві і навпаки – мистецтво відображається в релігії і сакральній творчості. Раніше релігія панувала над мистецтвом, тепер вони мають межу, виник-

нуло світське мистецтво, тому не обов'язково митець повинен бути віруючим, віруючий не обов'язково шукає себе в мистецтві: віра може сприяти або перешкоджати професійній самореалізації, і така відмінність існує [Петрушкевич : 2018].

Інтернет не носить релігійний або світський характер – Інтернет може бути сакралізований, мистецтво може бути в Інтернеті і представляти релігійну частину людства. Через пандемію і потім війну мистецтво для українців значною мірою перемістилося онлайн, якщо згадати шоу-бізнес, їх мистецтво стало доступним їх шанувальникам тільки в Інтернеті – зараз те ж саме відбувається з релігійною діяльністю. Інтернет може одних сакралізувати, інших – демонізувати, хейтити можуть і діячів мистецтва та представників церков.

Якщо припустити, що культура – це всі види соціальних взаємовідносин, аксіоматично, що культура присутня в людині, природі і суспільстві, це зустрічається у всіх суспільних взаємовідносинах. У цьому контексті можна згадати Болівуд, багато фільмів якого мають релігійний сюжет – відбувається синтез релігії і мистецтва, розповсюдженими є фільми на релігійну тематику, наприклад, фільми про папську тематику чи східні віровчення – так Інтернет створює нові маніфестації образотворчого мистецтва.

Мистецтво за визначенням є максимально віртуальним, при цьому мистецтво і релігія часто є нероздільними. Питимим Сорокін провів свої знамениті дослідження Середньовіччя і сучасності, справедливо зазначивши, що в середні віки в музеях чи не 90% сюжетів було тематики релігійного мистецтва, зараз спостерігається дзеркально протилежне співвідношення. Зараз можна досліджувати співвідношення релігії і мистецтва, спостерігаючи поступове збільшення кількості експозицій та презентацій – власне, всі сучасні релігії та всі види мистецтва знаходять себе в Інтернеті [Пруденко : 2014].

Більшість знаменитих, стародавніх і шанованих музеїв світу мають власні сайти з вільним і персоналізованим VIP-доступом, де можна отримати вичерпну інформацію навіть для найбільш допитливого розуму. Сайти підтримують VR-гарнітури: значна частина галерей і експозицій доступні для віртуальних турів,

також на сайтах музеїв присутні фотографії більшості експонатів, які представлені в будівлях музею. У онлайн-режимі відвідувач сайту музею може ознайомитися не тільки з творами, а й з безліччю особистих речей їхніх авторів – це щоденники та листи, твори і ранні замальовки. Серед мільйонів оцифрованих експонатів присутніми є значна частина знаменитих шедеврів живопису і скульптури, ювелірних прикрас та антикварних виробів, рукописів і посуду. За допомогою зручної функції сортування можна впорядкувати твори за темами: міфологія та релігія, історія й архітектура, також можна розглядати експонати за країнами і за прізвищами майстрів. На сайтах музеїв може бути докладно розібраний і висвітлений творчий шлях митців: матеріали з біографією, цікавими фактами та історіями написання знаменитих картин [Імпульси : 2020].

Мистецтво задіює всі нові технології, ШІ може складати літературні твори та наукові доповіді, проповіді і звіти, здійснювати всі види наукових повідомлень, реферати й есе. ШІ може проявляти свою творчість в різних жанрах і напрямках, стилях та типах мистецтва і живопису, в сферах театру та балету, кінематографу і мультиплікації, архітектури та музики, мистецтва драми і оповідання, роману, повістей та віршів відкриваються по-новому можливості ШІ.

Так, наприклад, кіно з'явилося як мистецтво синтетичне, щільно поєднане із технологіями, адже народжене із них – тому й історія кіно, вдосконалення його засобів виразності та специфіки мови безпосередньо пов'язані із розвитком технологій. Цілком закономірно, що історії про фанатичних вчених та їхні небезпечні для людства відкриття почали цікавити кінематографістів уже з перших десятиліть існування нового різновиду мистецтва. Ці історії екранізовані у великій кількості науково-фантастичних фільмів, серед яких чимало антиутопій про створення штучного інтелекту. Багато з цих стрічок стали класичними й культовими, вплинули на подальші естетичні пошуки – штучний інтелект нерідко виступав як тригер актуальної медіа-культури. Акцент зроблено на ролі сучасних інфокомунікаційних технологій, насамперед, технологій штучного інтелекту та інтернету речей у генерації новітніх форм культури

та мистецтва. Визначною є роль штучного інтелекту у формуванні «доданої» культурної реальності та різноманітних форматів медіа-мистецтва.

Важливо, що в останній час людство делегує все більше своїх функцій штучному інтелекту – тепер він може намалювати картину, написати музику, створити текст. Так, нещодавно ШІ навчили мистецтву дебатів – тепер у людства є гідний співрозмовник, здатний розібратися у складних соціальних проблемах, аргументувати свою позицію, знаходити сильні сторони й недоліки в позиції свого опонента. Штучний інтелект може бути корисним для комунікації зі своєю аудиторією та для залучення нової: зараз для музеїв, виставок та для популяризації мистецтва у цілому активно створюються чат-боти – в якості прикладу наведемо чат-бот інформаційної кампанії «Мистецтво хоче знайомитись» від Українського культурного фонду. ШІ долучали до мистецтва – порівняно нещодавно IBM спільно з Національним музеєм Вроцлава презентували додаток CoArt, який уможливив відвідувачам взаємодію з картиною польського художника Майкла Віллмана «Рай» – завдяки штучному інтелекту кожен відвідувач виставки «Willmann. Opus Magnum» міг за допомогою програми «поговорити» з картиною, щоб дізнатися про неї краще, зрозуміти її смисли і глибше перейнятися творчістю.

Є три варіанти взаємовідносин культури і релігії – для одного періоду їхнє взаємне сполучення представляється як синонімічний ряд (період до Нового часу) [Pasulka : 2020]. Станіслав Белковський висловлює точку зору, що приїде злиття науки і релігії – вони не протистоять один одному, вони взаємно конвергуються і не будуть один одному суперечити. Михайло Епштейн сучасну теологію розглядає як техно-теологію в роботі «Російський антисвіт». Зараз все частіше говорять про теологію сучасного релігійного сприйняття, і якщо раніше релігія відкидала науку і наукові дані, якщо вони суперечили Біблії, то з точки зору Михайла Епштейна, між ними немає предмета суперечності: всі наукові технології свідчать про Слово Боже – все від Бога і для Бога. У роботі «Релігія після атеїзму» Михайла Епштейна автор вважає, що постмодерн закінчився 9/11, тобто вибух спричинив закінчення всіх відноснос-

тей – вся відносність цього світу закінчилися, закінчилися ілюзії через цю трагедію, якою, власне, і почалося III тисячоріччя.

Відбулася криза культури постмодерна, сенс якої був у боротьбі з ідеологіями, оскільки метанаррації (комунізм чи марксизм, християнство чи буддизм тощо) не врятували людство від фашизму та геноциду, голокосту і голодоморів, і зараз широко розповсюджено ставити знак рівності між фашизмом і сталінізмом. За всією ймовірністю, це було методологічно послідовно і слушно, 80 років Європа жила без воєн, але зараз триває гаряча війна в Європі, повноцінна і широкомасштабна, і сама ідеологія постмодерна виявилася неспроможною та нездатною запобігти російсько-українській війні. Постмодерну тепер можна пред'явити претензії, які він сам пред'являв, коли він вийшов з критикою всіх форм ідеологій після Другої світової війни – закидаючи всім ідеологіям те, що не змогли зупинити жахи Другої світової війни. А тепер, коли йде нова світова війна, яка може виявитися Третьою світовою війною, постмодерністська філософія і мислення точно так само виявилися нездатними передбачити і зупинити війну.

Цікавим є розуміння співвідношення культури і релігії у двох класиків – це Кліффорд Гірд і Роберт Белла, які в контексті історії релігій розглядають релігію у всіх її основних проявах до осьового часу, філософію Стародавнього Китаю, Греції та Індії, індуїзм і буддизм, звідки роблять висновок, що культура та релігія – це практично тотожні поняття, і часто, як би ми не дивилися на співвідношення релігії і культури, виходить одне й те саме. Між ними існує певна ідентичність, хоча присутні дві точки зору: релігія – це віра в трансцендентне і надприродне, друга: релігія – це як спосіб соціалізації. Є величезна кількість точок зору на релігію і культуру – ці дві сфери людської діяльності в будь-якому випадку пов'язані, ця сполучність припускає можливість, що зміна в сфері культури детермінує зміну і в інших напрямках. Наприклад, винахід книгодруку Йоганном Гутенбергом став одним з факторів поширення протестантизму, а наступна за ним інформаційна технологічна ера впливає на всі сфери культури, в тому числі на релігію, і зміни, спричинені ІТ, впливають на всю культуру загалом [Hwang : 2024].

Зміни в конкретній суспільній галузі – освіті, літературі, науці – впливають на зміни в іншій сфері культури – тут можна констатувати зв'язок технологій і культури в одне ціле, тут мають місце як горизонтальна, так і вертикальна взаємодія. Горизонталь стосунків полягає в тому, що будь-яке явище культури – це зміна в одній сфері культури, і відповідна зміна всієї культури. Вертикаль – це коли одна з складових культури стає передовою: так, до Нового часу лідирував релігійний напрям, в Новий час – політико-правовий, зараз – етичний, але одночасно політичне впливає на психологічне, економічне, релігійне, і модифікація однієї складової спричинює та провокує модернізацію, модифікацію чи стагнацію в усьому іншому. У цьому контексті зараз розглядають російсько-українську війну як війну архаїки з трансмодерном, тож можна вважати трансмодерн одним з можливих описів сучасних станів культури, який приходить на зміну метамодерну, і він не знімає проблеми протистояння архаїки і постмодерна.

Можна констатувати навіть шизоїдальність сучасної культури – вона криється в тому числі і в тому, що кожна нова можливість може проявлятися як щось заперечуюче і стверджуюче, позитивне і негативне – у всьому може виявлятися їхня амбівалентність – використовується навіть термін шизофашизм, коли російський фашизм виступає з антинацистськими гаслами. У процесі прояву плюралізму (наприклад, ідеологічного або релігійного), амбівалентність тут може виступати як крайня форма толерантності в сенсі прийняття ідеології, але для критиків толерантності скоріше властивий перехід від амбівалентності до шизоїдальності [Epstein : 2022].

В цілому кажучи, багато явищ культури мають амбівалентний характер – машини майбутнього будуть здатні як працювати, так і вбивати – тобто введення нових приладів може бути за своїми наслідками також амбівалентними. Так, наприклад, коли Росія не справляється з амбівалентністю – відбувається шизофренія її керманців, здійснюється втрата історичних шансів, коли Росію виключили в G8 і G20, а Володимир Путін виявився шизоїдально налаштованою особистістю. На початку XXI століття треба вчитися домовлятися, однак, якщо

діалог унеможлиблюється, і політичні опоненти не можуть домовитися, вступають в силу різні форми політичного врегулювання, в тому числі з цієї причини російсько-українська війна може набувати затяжного характеру.

Внаслідок Другої світової війни з'явився постмодерн, одним з меседжів якого є те, що наративи є амбівалентними з точки зору їхнього втілення, і ми для їхнього прийняття послуговуємося толерантністю. Наратив гіпотетично можливого розвитку демократичної Росії перетворився на шизоїдальність сучасної культури, адже вона не може адекватно відповісти шизофашизму, не знайшла способів відповісти на шизофашизм через шизоїдальність власної культури. Але особливо симптоматичною є шизоїдність віртуальної культури, в релігійній сфері з'являються боти, які несуть шизоїдальність – наприклад, про появу нового пророка. Сприйняття параноїками цих подій може характеризуватися обцесивно-компульсивним синдромом, і варто враховувати, що більшість людей заражені ним. Якщо згадати різні розлади біполярності маніакальності, можна припустити, що всі види розладів присутні і в релігійній сфері.

Віртуалізація релігії також супроводжується її шизоїдними сторонами – у нашій сучасній культурі цю ситуацію можна характеризувати через інсо. Так, інформація про римо-католицьку церкву значною мірою педалізується через толерантність ЛГБТ, благословення представників ЛГБТ, хоча і не сприяння їм. Відбувається синонімізація віртуалізації культури і релігії з точки зору технологій [Звонок : 2017].

В такому контексті відбувається віртуалізація культури, при цьому можна відзначити, що постмодерн постає втраченим і здається вже методологічно невірним – всі ці евфемізми, що світ – театр, про Номо Ludens, стали фігуральною неправдою, тому що світ більше не театр, а людина більше не грає, а страждає і вбиває. Володимир Соловйов–пропагандист акцентує на тому, що людині більш властиво воювати, ніж жити в мирі – все це проголошує повернення до старих форм виправдання зла. Постмодерн виявився в стані нездатності запобігти сучасній війні як злу – як у Другій світовій війні Сталін займався переселенням народів, також був голокост, голодомор і гено-

циди – зараз ті ж самі форми ми можемо спостерігати під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Михайло Епштейн сказав про ментальні якості Росії в роботі «Російський антисвіт»: шизофашизм, онтоцид, православ'я (православ'я+іслам), некрократія. Якщо говорити про кризу постмодерна в епоху російсько-української війни, якщо під постмодерном розуміти критику всіх ідеологій, він опинився в тому ж стані нездатності запобігти злу і запобігати війні, що й раніше. Сучасність тепер саме в онлайні буде диктувати порядок денний і задавати тенденції: вона може вирішити одні проблеми, але інші може поглибити.

Висновки. Віртуалізація культури та релігії в сучасному комунікативному суспільстві є потужним інструментом трансформації, що впливає на нашу ідентичність, спільноти та загальний культурний ландшафт. Розвиток цифрових технологій і штучного інтелекту привносить нові форми культурного та релігійного вираження, сприяючи появі нових практик та ритуалів. Взаємодія традиційних культурних та релігійних практик з новітніми цифровими технологіями, зокрема штучним інтелектом, призводить до формування нових форм сприйняття і взаємодії. Постмодерні дослідження дозволяють розглянути цей процес з різних перспектив, підкреслюючи важливість багатогранності підходів до аналізу.

Комунікативні дослідження віртуалізації культури і релігії в контексті постмодернізму відкривають нові горизонти для науковців, надаючи їм інструменти для глибшого розуміння сучасних трансформацій. Подальші рефлексії у цій галузі зможуть виявити ще більше аспектів взаємодії між культурою, релігією і технологіями, сприяючи розвитку нових теоретичних і практичних підходів до аналізу цих складних і динамічних процесів. Одним із головних результатів є визнання того, що віртуалізація не тільки змінює форми культурного і релігійного вираження, але й впливає на самі концепції ідентичності та спільноти. Сучасні технології створюють нові можливості для самовираження і духовного досвіду, водночас породжуючи виклики, пов'язані з автентичністю і глибоким розумінням традицій.

Аналізуючи цей феномен, важливо враховувати, що віртуалізація не просто адаптує тради-

ційні форми до нових умов, але й переосмислює їх, додаючи нові значення та інтерпретації. Це комунікативне явище підкреслює важливість багатовимірного підходу до дослідження, де поєднуються технологічні, соціальні та культурні аспекти. Подальші дослідження в цій галузі можуть ще більше висвітлити складні взаємозв'язки між культурою, релігією та технологіями, допомагаючи зрозуміти, як ці зміни впливають на наше сприйняття світу. Комунікативні підходи дозволяють відкривати нові горизонти, пропонуючи багатозарові інтерпретації та нові теоретичні основи для аналізу.

У майбутньому перспективним здається досліджувати віртуалізацію культури та релігії, а також штучний інтелект у комунікативному вимірі:

створювати соціокультурні та мистецькі проекти, зокрема в медіапросторі з використанням ІТ, здійснювати прогнозування, проектування і регулювання актуальних культурних процесів у соціальній практиці (зокрема, у сфері кіберкультури та соціокультурних процесів міста), розробляти завдання і технології соціокультурної взаємодії, актуалізації культурної спадщини, науково забезпечити створення та реалізацію соціокультурних і мистецьких проектів, зокрема у галузі культурної урбаністики та віртуального простору соціокультурної взаємодії та мистецтва, що відповідають сучасному рівню економізації та актуалізації культури відповідно до чинних стандартів та Законів України, Європейського союзу та положень ЮНЕСКО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chornomordenko I., Dobrodum O., Khrypko S., Gold O., Osadcha O. Modification of Religion in the Future under the Influence of IT. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 2022. Vol. 22. No. 8, August. P. 135–144.
2. Dobrodum O., Kyvliuk O. Transhumanism and Posthumanism: Reflection of the Human Civilization Future. *Philosophy and Cosmology*. 2021. Volume 26. P. 77–89.
3. Epstein M. *Schizophrenic fascism: on Russia's war in Ukraine*, 2022. URL: <https://rprt.northwestern.edu/documents/research-scholar-articles/epstein-article-3.pdf>
4. Hwang, Kyunghwa, Tom Dieck, M. Claudia, Jung, Timothy and Kwon, Ohbyung. *The Influence of Virtual Reality on Religious Digital Cultural Heritage*, 2024. URL: <https://e-space.mmu.ac.uk/631358/3/Manuscript%20R2%20fin.pdf>
5. Pasulka D. *Virtual Religion: Popular Culture and the Digital World*, 2020. URL: https://www.academia.edu/21627182/Virtual_Religion_Popular_Culture_and_the_Digital_World
6. Добродум О., Кивлюк О. Технологічне чудо сучасної Індії: на шляху до штучного інтелекту та смарт-супільства. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2018. № 12. С. 79–92.
7. Звонко О.А. *Інтернет як трансформаційний чинник релігійної культури сучасного соціуму*. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2017. https://philosophy.karazin.ua/ua/nauka/rada/zvonok_disser.pdf
8. Імпульси й емоції: як штучний розум реагує на мистецтво. *Artist talk Еллен Перлман*, 2020. URL: <https://www.prostranstvo.media/uk/impulsy-j-emocziyi-yak-shtuchnyj-rozum-reaguye-na-mystecztvo-artist-talk-ellen-perlman/>
9. Мартинюк Е., Никитченко О. Конвергентні та дивергентні процеси в релігійному житті світу та України. *Конвергентні та дивергентні процеси в релігійному житті світу та України*. Одеса: ФОП «Фрідман О.С.». 2012. С. 76–85.
10. Петрушкевич М. С. *Релігійна комунікація у контексті масової культури*: [монографія]. Острог. 2018. 408 с.
11. Пруденко Я.Д. *Релігія і технології. Медіаархеологія та сучасне мистецтво*, 2014. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/31031/Prudenko_246-249.pdf?sequence=1
12. Цимбаленко Є. *Конвергенція мас-медіа і медіакомунікацій*, 2013. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1043>

REFERENCES

1. Chornomordenko I., Dobrodum O., Khrypko S., Gold O., Osadcha O. (2022). Modification of Religion in the Future under the Influence of IT. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, Vol. 22. No. 8, August. P. 135–144.
2. Dobrodum O., Kyvliuk O. (2021). Transhumanism and Posthumanism: Reflection of the Human Civilization Future. *Philosophy and Cosmology*. Volume 26. P. 77–89.
3. Epstein M. (2022). *Schizophrenic fascism: on Russia's war in Ukraine*. URL: <https://rprt.northwestern.edu/documents/research-scholar-articles/epstein-article-3.pdf>

4. Hwang, Kyunghwa, Tom Dieck, M. Claudia, Jung, Timothy and Kwon, Ohbyung. (2024). *The Influence of Virtual Reality on Religious Digital Cultural Heritage*. URL: <https://e-space.mmu.ac.uk/631358/3/Manuscript%20R2%20fin.pdf>
5. Pasulka D. (2020). *Virtual Religion: Popular Culture and the Digital World*. URL: https://www.academia.edu/21627182/Virtual_Religion_Popular_Culture_and_the_Digital_World
6. Dobrodum O., Kyvliuk O. (2018). Tekhnolohichne chudo suchasnoi Indii: na shliakhu do shtuchnoho intelektu ta smart-suspilstva. *Mizhdystsiplinari doslidzhennia skladnykh system*. № 12. S. 79–92.
7. Zvonok O.A. (2017). Internet yak transformatsiyniy chynnyk relihiinoi kultury suchasnoho sotsiumu. *Rukopys. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filosofskykh nauk za spetsialnistiu 09.00.04 – filosofska antropolohiia, filosofiia kultury*. Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina. Kharkiv, https://philosophy.karazin.ua/ua/nauka/rada/zvonok_disser.pdf
8. Impulsy y emotsii: yak shtuchnyi rozum reahuie na mystetstvo. (2020). *Artist talk Ellen Perlman*. URL: <https://www.prostranstvo.media/uk/impulsy-j-emocziyi-yak-shtuchnyj-rozum-reaguye-na-mystecztvo-artist-talk-ellen-perlman/>
9. Martyniuk E., Nykytchenko O. (2012). Konverhentni ta dyverhentni protsesy v relihiinomu zhytti svitu ta Ukrainy. *Konverhentni ta dyverhentni protsesy v relihiinomu zhytti svitu ta Ukrainy*. – Odesa: FOP «Fridman O.S.». S. 76–85.
10. Petrushkevych M. S. (2018). *Relihiina komunikatsiia u konteksti masovoi kultury: [monohrafiia]*. Ostroh. 408 s.
11. Prudenko Ya.D. (2014). *Relihiia i tekhnolohii. Mediaarkheolohiia ta suchasne mystetstvo*, URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/31031/Prudenko_246-249.pdf?sequence=1

O. V. DOBRODUM

*DSc, Professor,
Professor at the Department of Journalism and Advertising,
State Trade and Economic University, Kyiv, Ukraine
E-mail: dobrodum.olga@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>*

E. I. MARTYNIUK

*PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies
and Philosophy of Culture,
National University “Odesa Polytechnic”, Odesa, Ukraine
E-mail: eduardmartinuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5904-2721>*

O. E. NYKYTCHENKO

*PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies
and Philosophy of Culture,
National University “Odesa Polytechnic”, Odesa, Ukraine
E-mail: eduardmartinuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5904-2721>*

COMMUNICATION TRANSFORMATIONS OF CULTURE AND RELIGION IN THE VIRTUAL ENVIRONMENT

The article analyzes the topic of communicative transformations of culture and religion in the virtual environment, which is extremely important in our present day. In the modern world, which is constantly evolving under the influence of technology, communication studies are gaining particular significance, and the virtualization of culture and religion is one of the central aspects of this process. Communicative approaches allow for the exploration of these issues from various perspectives, focusing on the break with traditional forms of thinking and creating new interpretations and understandings.

It is emphasized that the virtualization of culture and religion in the modern communicative society is a powerful tool for transformation, affecting our identity, communities, and the overall cultural landscape. The development of digital technologies and artificial intelligence introduces new forms of cultural and religious expression, fostering the emergence of new practices and rituals. The interaction of traditional cultural and religious practices with modern digital technologies,

particularly artificial intelligence, leads to the formation of new forms of perception and interaction. Postmodern research allows for examining this process from various perspectives, emphasizing the importance of a multifaceted approach to analysis.

It can be observed that virtualization not only adapts traditional forms to new conditions but also reinterprets them, adding new meanings and interpretations. This communicative phenomenon underscores the importance of a multidimensional approach to research, where technological, social, and cultural aspects are combined. Further research in this field can further illuminate the complex interconnections between culture, religion, and technology, helping to understand how these changes affect our perception of the world. Communicative approaches allow for the exploration of new horizons, offering multi-layered interpretations and new theoretical foundations for analysis.

Key words: communicative transformations, culture and religion, virtual environment, personality.